

TOR 2005/25

Vrije Universiteit Brussel
Vakgroep Sociologie
Onderzoeksgroep TOR
Pleinlaan 2
B- 1050 Brussel
Tel. 02/629.20.24
Fax 02/629.30.52
<http://www.vub.ac.be/TOR/>

DE TIJD STAAT NIET STIL

**VERANDERINGEN IN DE TIJDSBESTEDING VAN VLAMINGEN
TUSSEN 1999 EN 2004**

Ignace Glorieux

Joeri Minnen

Jessie Vandeweyer

De tijd staat niet stil

Veranderingen in de tijdsbesteding van Vlamingen tussen 1999 en 2004

GLORIEUX, I., J., MINNEN & J. VANDEWEYER

Vakgroep Sociologie
Onderzoeksgroep TOR
Vrije Universiteit Brussel

1 Inleiding

Het onderzoek “Tijdsbesteding van de Vlamingen: een tijdsbudget-onderzoek bij een representatieve steekproef van Vlamingen” - gefinancierd door de Vlaamse Gemeenschap (Programma Beleidsgericht Onderzoek 97/3/109) was het eerste grootschalige tijdsbudgetonderzoek in Vlaanderen sinds meer dan 30 jaar. Voor dit onderzoek in 1999 hielden 1533 Vlamingen tussen 16 en 75 jaar gedurende een volle week hun tijdsbesteding bij in een dagboekje. Het veldwerk vond plaats tussen 15 april en 30 oktober (met onderbreking tussen 15 juli en 1 september). Vijf jaar later, in 2004, werd in dezelfde periode van het jaar het onderzoek opnieuw uitgevoerd. Voor dit onderzoek hielden 1780 Vlamingen tussen 18 en 75 jaar gedurende één week een dagboekje bij. Het onderzoek van 2004 gebeurde in het kader van het project “Tijdsbesteding van Vlamingen: een longitudinaal tijdsbudget-onderzoek bij een representatieve steekproef van Vlamingen” - gefinancierd door de Vlaamse Gemeenschap (Programma Beleidsgericht Onderzoek (PBO99 B/4/25).

In dit document worden de eerste resultaten van een vergelijking van de tijdsbesteding in 1999 (TOR'99) en 2004 (TOR'04) voorgesteld.

2 De genderkloof vernauwt, maar ...

De Vlaming is ten opzichte van vijf jaar geleden niet minder gaan werken: de tijd besteed aan loonarbeid is ongewijzigd. Het huishoudelijk werk is daarentegen wel gedaald met 40 minuten. De tijd besteed aan sociale participatie (+ 1u10') en vrije tijd (+ 30') neemt toe tussen 1999 en 2004¹.

¹ Voor de indeling van de activiteiten verwijzen we naar Glorieux, Minnen, Vandeweyer (2005b). In dit tabellenboek worden de activiteiten opgesplit in 11

Tabel 1: Tijd besteed aan primaire activiteiten gedurende volledige week, vergelijking TOR'99 en TOR'04, 18 tot 75 jarigen, duur per respondent²

	TOR'99			TOR'04		
	Man (N=672)	Vrouw (N=658)	Totaal (N=1330)	Man (N=890)	Vrouw (N=878)	Totaal (N=1768)
Werk	26:10	15:22	20:49	25:11	16:12	20:43
Huishoudelijk werk	13:27	25:44	19:32	13:56	23:53**	18:52
Opvoed. & kinderopvang	1:17	3:39	2:27	1:26	3:39	2:32
Persoonlijke verzorging, eten & drinken	15:20	15:58	15:39	14:53	16:13	15:33
Slapen & rusten	60:21	62:11	61:15	60:21	61:56	61:08
Opleiding	2:30	2:48	2:39	2:39	2:27	2:33
Sociale participatie	8:32	9:40	9:05	10:12***	10:21	10:16***
Vrije tijd	30:17	23:24	26:53	30:11	24:34*	27:24
Wachten	0:11	0:11	0:11	0:11	0:11	0:11
Onderweg	7:37	6:28	7:03	7:33	7:06*	7:19
Rest	2:12	2:31	2:21	1:23***	1:22***	1:23***

Statistische significantie van het verschil tussen 1999 en 2004 bij mannen onderling, vrouwen onderling en de totale bevolking: * p<,05; ** p<,01; *** p<,001.

Deze vaststellingen gelden echter niet in gelijke mate voor mannen en vrouwen. Mannen zijn de laatste vijf jaar minder gaan werken (-1u), minder tijd gaan besteden aan 'persoonlijke verzorging, eten & drinken' (-27'), ze doen meer huishoudelijk werk (+29') en spenderen meer tijd aan sociale participatie (1u40'). Vrouwen daarentegen zijn meer gaan werken (+50'), hebben meer vrije tijd (+1u10'), besteden meer tijd aan sociale participatie (+41'), verplaatsingen (38') en aan 'persoonlijke verzorging, eten & drinken'

hoofdactiviteiten en 39 deelactiviteiten. In deze tekst hanteren we de opdeling naar 11 activiteiten (tenzij anders vermeld).

² Deze tabel geeft enkel tendensen weer. Er treden slechts significante verschillen op tussen 1999 en 2004 voor de totale bevolking en tussen mannen onderling voor de activiteiten 'sociale participatie' en 'rest' (tijdsbestedingsdagboek invullen en 'onbepaalde tijd'). Vrouwen uit 1999 en 2004 verschillen significant voor de tijd besteed aan 'huishoudelijk werk', 'vrije tijd', 'onderweg' en 'rest'. In 1999 verschillen mannen en vrouwen wel significant van elkaar voor alle activiteiten, met uitzondering van 'opleiding', 'wachten' en 'rest'. Hetzelfde geldt voor 2004, met uitzondering van 'opleiding', 'sociale participatie', 'wachten', 'onderweg' en 'rest'.

(+15'). Hun tijd wordt in vergelijking met 1999 minder ingenomen door huishoudelijke taken (-1u51'), slapen & rusten (-15') en opleiding (-21').

Deze wijzigingen zorgen ervoor dat de tijdsbesteding van vrouwen en mannen wat meer naar elkaar is toegroeid tijdens de laatste vijf jaar. De arbeidsverdeling is echter nog altijd zeer traditioneel. Het verschil in loonarbeid tussen mannen en vrouwen is gedaald van bijna 11 uur naar 9 uur door een stijging van betaalde arbeid bij vrouwen en een daling bij mannen. De kloof in huishoudelijk werk is gedaald van ruim 12 uur naar 10 uur door een daling van huishoudelijk werk bij vrouwen en een stijging bij mannen. De totale werklust van Vlamingen (tijd besteed aan werk, huishoudelijk werk en kinderopvang) is licht gedaald van 42u48' naar 42u07' (-21' voor mannen en -1u01' voor vrouwen). Vrouwen hebben echter nog altijd veel minder vrije tijd dan mannen, alhoewel ook hier de kloof met meer dan één uur is dichtgegroeid (5u37' minder vrijetijd in 2004; 6u53' minder in 1999).

TABEL 2: CORRELATIECOËFFICIËNTEN TUSSEN DE TIJD BESTEED AAN ACTIVITEITEN EN DE 'DISCRIMINERENDE FUNCTIE', VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, 18 TOT 75 JARIGEN (N=1330 IN '99 EN N=1768 IN '04)³

TOR'99			TOR'04		
Vrouw	Discr. kracht	Man	Vrouw	Discr. kracht	Man
Huishoud. werk	,776		Huishoud. werk	,735	
	,279	Klusjes		,270	Klusjes
	,273	Arbeid	Winkelen	,264	
Winkelen	,267			,231	Arbeid
Kinderopvang	,245		Aankleden en toilet	,227	

Bovenstaande discriminantanalyse⁴ op basis van de tijdsbesteding aan 39 activiteiten ondersteunt de bevinding dat de arbeidsverdeling nog steeds zeer traditioneel is. Op basis van de tijdsbestedingsgegevens van 1999 kunnen we het geslacht van 83,6% van de respondenten correct voorspellen

³ Willks' Lambda= 0,50 ('99)/0,55 ('04) – Canonische correlatie= 0,71 ('99)/0,67 ('04). De canonische correlatie is significant verschillend van 0 (p<0,05).

⁴ Met deze techniek kan nagegaan worden hoe goed we iemands geslacht kunnen voorspellen op basis van zijn of haar tijdsbestedingspatroon. Indien we op goed geluk voorspelen of iemand een man of een vrouw is, dan hebben we 50% kans om goed te raden. De mate waarin deze toevallige gok verbetert als we over informatie beschikken over de tijdsbesteding geeft aan in welke mate de tijdsbesteding samenhangt met het geslacht van iemand. Indien er absoluut geen verband bestaat tussen tijdsbesteding en geslacht dan zal onze kans op een juiste voorspelling dezelfde zijn als bij een pure gok zonder voorkennis, nl. 50%.

(89% van de mannen en 84,1% van de vrouwen wordt juist geklasseerd). In 2004 is de voorspellingskracht nauwelijks minder: we voorspellen van 82,5% van de respondenten het geslacht correct (78,2% van de mannen en 80,8% van de vrouwen worden juist gerangschikt). Uit de discriminantanalyse blijkt de traditionele arbeidsverdeling: vrouwen doen veel meer huishoudelijk werk en winkelen meer. Mannen onderscheiden zich nog steeds het meest door de tijd besteed aan klusjes en betaalde arbeid.

3 De werklast van mannen en vrouwen wordt gelijkjer ... als men niet voltijds werkt

De afname van de werklast voor de gemiddelde Vlaming en de toename van de vrijetijd lijken de evolutie naar een vrijetijdssamenleving te ondersteunen. Toch varieert de totale werklast sterk naargelang de arbeidsmarktsituatie (zie tabel 3).

In 2004 is de totale werklast (loonarbeid, huishoudelijk werk & kinderopvang) van voltijds werkende vrouwen per week 3u23' zwaarder dan die van voltijds werkende mannen. Voltijds werkende mannen besteden 4u13' meer aan loonarbeid dan voltijds werkende vrouwen, terwijl voltijds werkende vrouwen 7u37' meer besteden aan huishoudelijk werk en opvoeding & zorg van kinderen dan voltijds werkende mannen. Er vindt wel een (relatief) kleine verschuiving tussen loonarbeid en huishoudelijke arbeid plaats in 2004 ten opzichte van 1999. Zowel voltijds werkende mannen als vrouwen ruilen een deel van hun tijd besteed aan het huishoudelijk werk in voor loonarbeid. Anderzijds is de tijd voor kinderopvang en opvoeding ook toegenomen. In vergelijking met 5 jaar geleden is de totale werklast dan ook licht toegenomen voor de voltijds werkenden.

TABEL 3: TOTALE WERKLAST PER WEEK (EXCLUSIEF VERPLAATSINGSTIJD EN TIJD BESTEED AAN ONDERWIJS) VAN NIET-WERKENDE, DEELTIJDS WERKENDE EN VOLTIJDS WERKENDE MANNEN EN VROUWEN, VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, 18 TOT 75 JARIGEN (ZONDER STUDENTEN)

			Loon- arbeid	Huis- houdelijk werk	Kinderzorg- en opvoeding	Totale werklast
Voltijds werkende vrouw	TOR'99	N=197	34:30	18:15	2:53	55:39
	TOR'04	N=254	35:16	17:31	3:19	56:07
	Δ		+0:46	-0:44	+0:26	+0:28
Deeltijds werkende vrouw	TOR'99	N=130	20:51	27:32	4:13	52:36
	TOR'04	N=203	23:09	23:54**	4:18	51:22
	Δ		+2:18	-3:38	+0:05	-1:14
Niet-werkende vrouw	TOR'99	N=278	1:03	33:14	4:22	38:41
	TOR'04	N=363	0:55	30:55**	3:58	35:49**
	Δ		-0:08	-2:19	-0:24	-2:52
Voltijds werkende man	TOR'99	N=425	38:27	12:07	1:38	52:14
	TOR'04	N=526	39:29	11:16	1:57	52:44
	Δ		+1:02	-0:51	+0:19	+0:30
Deeltijds werkende man	TOR'99	N=15	31:40	9:34	0:40	41:55
	TOR'04	N=30	29:33	13:29	1:30	44:33
	Δ		-2:07	+3:55	+0:50	+2:38
Niet-werkende man	TOR'99	N=190	2:22	18:44	0:50	21:57
	TOR'04	N=267	1:24	21:55**	0:40	24:00
	Δ		-0:58	+3:11	-0:10	+2:03

Statistische significantie van het verschil in totale werklast tussen 1999 en 2004 naar arbeidsmarkpositie: * p<,05; ** p<,01; *** p<,001.

Noot: De studenten worden niet opgenomen in deze tabel. Hierdoor wordt ook de tijd besteed aan onderwijs niet meegerekend bij de totale werklast.

Bij de deeltijds werkende mannen en vrouwen is het verschil in werklast groter, maar hier verkleint de kloof toch aanzienlijk ten opzichte van 1999 (van 10u41' tot 6u49'). Bij deze vergelijking van deeltijdsen moeten we weliswaar voorzichtig zijn, vermits we weinig deeltijds werkende mannen in onze steekproef hebben. Bij niet-werkende mannen en vrouwen bedraagt het verschil in werklast in 2004 bijna 12 uur, in 1999 was dit nog bijna 17

uur. Ten opzichte van 5 jaar geleden zijn de niet-werkende mannen meer huishoudelijk werk gaan verrichten, waardoor hun totale werklast gestegen is met ongeveer 2 uur. De tijd voor loonarbeid en kinderverzorging & opvoeding is evenwel gedaald bij deze groep. Mogelijkerwijs is er een toch een positieve trendverschuiving op te merken maar dan enkel bij diegenen die niet voltijds werken. Deeltijds werkenden en niet-werkende mannen reserveren meer tijd voor het huishouden en besteden minder tijd aan loonarbeid, terwijl deeltijds werkende en niet-werkende vrouwen minder tijd spenderen aan de huishoudelijke karweitjes. De deeltijds werkende vrouwen gaan bovendien ook 2u18' meer loonarbeid verrichten. Niettemin wordt de werklast van de mannen nog steeds voor een groot deel bepaald door de mate van arbeidsmarktparticipatie. Bij vrouwen blijft een vermindering van de arbeidsmarktparticipatie gepaard gaan met een grote toename van de tijd besteed in het huishouden en aan de kinderen.

4 Meer vrouwen werken minder, minder mannen werken meer

Op het eerste zicht is er met betrekking tot de tijd die besteed wordt aan loonarbeid weinig veranderd op 5 jaar tijd (zie tabel 4). Noch de gemiddelde arbeidsduur (-0u06'), noch de participatiegraad aan arbeid (-0,3%) zijn veranderd tussen 1999 en 2004. Onderliggend hebben er zich echter wel een aantal veranderingen voorgedaan. De genderkloof inzake arbeidstijd is voor de totale bevolking gekrompen van 10u49' in 1999 naar 8u59' in 2004. Dit komt vooral doordat de participatiegraad aan arbeid voor mannen en vrouwen een tegengestelde evolutie kent. Mannen participeren minder aan de arbeidsmarkt en vrouwen meer. Hierdoor is de genderkloof met betrekking tot de participatie aan de arbeidsmarkt geslonken van 16,7 tot 7,9 procentpunten.

De arbeidsduur per participant is wel gestegen bij mannen en gedaald bij vrouwen. Dat komt vooral doordat de stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen zich voordoet als deeltijdse arbeid. Daar waar in 1999 40% van de werkende vrouwen deeltijds werkte, is dit in 2004 gestegen tot 44,5%. Bij de mannen blijft deeltijds werk uitzonderlijk, al stijgt het van 3% in 1999 naar 5,5% in 2004.

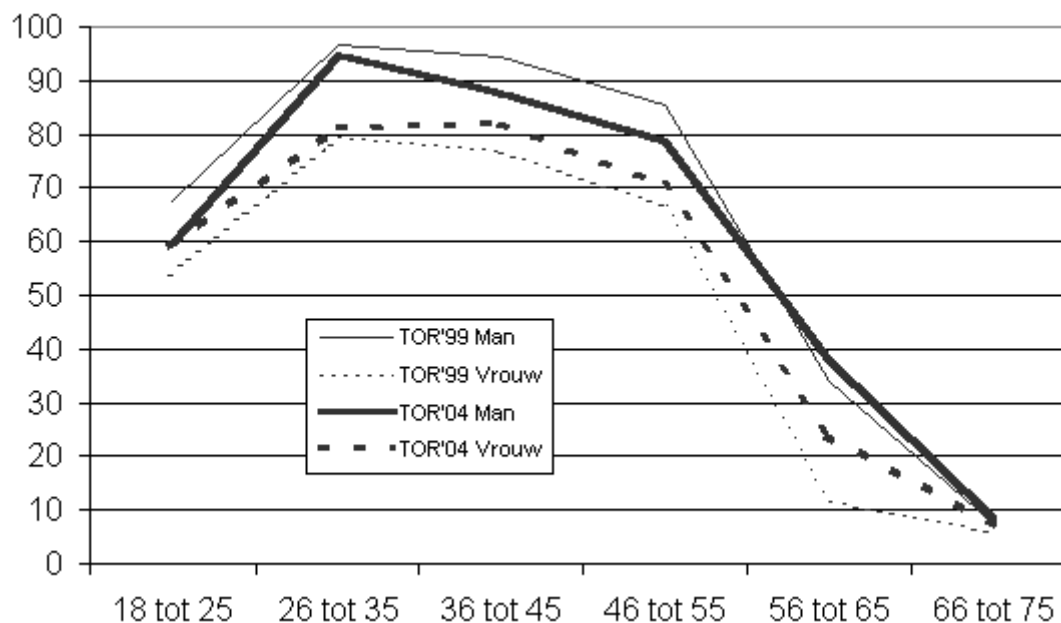
TABEL 4: ARBEIDSDUUR EXCLUSIEF WOON-WERKVERKEER PER RESPONDENT (IN UREN), PARTICIPATIEGRAAD EN ARBEIDSDUUR PER PARTICIPANT, VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, 18 TOT 75 JARIGEN, TOTALE WEEK.

		TOR'99 (N=1330)	TOR'04 (N=1768)
Arbeidsduur per respondent		20:49	20:43
	Mannen	26:10	25:11
	Vrouwen	15:22	16:12
	Δ	-10:49	-8:59
Participatiegraad		63,1	62,8
	Mannen	71,4	66,7
	Vrouwen	54,7	58,8
	Δ	-16,7	-7,9
Arbeidsduur per participant		32:59	33:01
	Mannen	36:38	37:47
	Vrouwen	28:07	27:33
	Δ	-8:31	-10:14

Statistische significantie van het verschil in arbeidsduur, participatiegraad en arbeidsduur per participant tussen 1999 en 2004 bij resp de totale bevolking, mannen en vrouwen: p<,05; ** p <,01; *** p <,001.

De participatiegraad is voor vrouwen over de hele levensloop gestegen, zowel voor de jongeren, de drukke leeftijd als voor de ouderen (zie figuur 1). Mannen jonger dan 56 jaar gaan daarentegen minder werken. In 1999 participeerden bijna alle mannen (> 95%) tussen 26 en 45 jaar aan de arbeidsmarkt. In 2004 gaat de arbeidsdeelname van mannen tussen 26 en 35 jaar licht achteruit, en daalt de arbeidsmarktparticipatie van de 35 tot 45 jarigen zelfs tot ongeveer 88%. Ook het aandeel werkende jonge mannen jonger dan 26 en mannen tussen 46 tot 55 jaar is opvallend gedaald tussen 1999 en 2004. Voor 55-plussers noteren we daarentegen een lichte stijging van de arbeidsparticipatiegraad.

FIGUUR 1: PARTICIPATIEGRAAD AAN ARBEID TIJDENS TOTALE WEEK NAAR LEEFTIJD EN GESLACHT, VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, 18 TOT 75 JARIGEN

De arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en mannen is het hoogst in de leeftijdsgroep van 26 tot 55 jarigen. Dat is ook de levensfase waarin de arbeidstijd het hoogst ligt. Dat blijkt uit de cijfers uit tabel 5.

Uit de gegevens van tabel 5 blijkt dat Vlamingen met partner en kinderen, de hoger opgeleiden en (uiteeraard) de voltijds werkenden zowel in 1999 als in 2004 het meeste tijd spenderen aan betaalde arbeid. De arbeidstijd van hoger opgeleiden en respondenten met partner en inwonende kinderen is in vergelijking met 1999 zelfs toegenomen. Deze respondenten zijn voornamelijk tussen de 26 en 45 jaar oud, de 'drukke leeftijd' met een hoge arbeidsparticipatiegraad en veel uren arbeid.

TABEL 5: ARBEIDSDUUR NAAR GEZINSSITUATIE, OPLEIDING EN ARBEIDSMARKTPOSITIE, VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, 18 TOT 75 JARIGEN, DUUR PER RESPONDENT VOOR TOTALE WEEK

		TOR'99 (N=1330)	TOR'04 (N=1768)
Leeftijd	18 tot 23 jaar	13:27	14:38
	24 tot 42 jaar	29:37	30:47
	43 tot 65 jaar	19:58	19:15
	66 tot 75 jaar	0:38	0:45
Gezinssituatie	Inwonend bij ouders	18:24	16:53
	Alleenwonend	15:38	15:42
	Eénoudergezin	23:12	20:54
	Met partner zonder kinderen	14:48	14:49
	Met partner en kinderen	26:03	27:45
Opleiding	Geen opleiding of Lager SO	14:34	14:21
	Hoger Secundair Onderwijs	23:33	23:42
	Hoger Onderwijs	26:35	27:10
Arbeidsmarktpositie	Studerend, schoolgaand	4:42	2:43
	Deeltijds werkend	21:56	23:58
	Voltijds werkend	37:12	38:07
	Huishouden	1:13	0:49
	Werkloos, arbeidsongeschikt	2:56	2:05
	Gepensioneerd	1:04	0:42

Statistische significantie van het verschil in arbeidsduur per respondent tussen 1999 en 2004 naar achtergrondkenmerken: * p<,05; ** p<,01; *** p<,001.

5 Tijdsdruk

In tabel 6 wordt de totale werklast (loonarbeid, huishoudelijk werk, kinderverzorging en opvoeding & onderwijs)⁵ en de subjectieve tijdsdruk weergegeven.

⁵ De totale werklast in deze tabel is exclusief verplaatsingen

TABEL 6: TOTALE WERKLAST GEDURENDE VOLLEDIGE WEEK (ZONDER VERPLAATSIJGEN) EN SUBJECTIEVE TIJDSDRUK NAAR ACHTERGRONDKENMERKEN, VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, 18 TOT 75 JARIGEN

		Totale werklast		Subjectieve tijdsdruk	
		TOR '99	TOR '04	TOR '99	TOR '04
Geslacht	Mannen	43:26	43:13	35,7	37,2*
	Vrouwen	47:35	46:13	37,7	38,8
Leeftijd	18 tot 23 jaar	38:12	36:33	34,6	35,5
	24 tot 42 jaar	53:35	52:42	40,3	40,5
	43 tot 65 jaar	44:48	44:16	35,8	38,3**
	66 tot 75 jaar	26:56	29:26	29,1	31,7
Gezinssituatie	Inwonend bij ouders	40:36	36:47*	34,6	35,1
	Alleenwonend	38:31	38:48	32,9	33,8
	Eénoudergezin	47:22	48:34	37,8	40,9
	Met partner zonder kinderen	37:33	38:49	32,2	35,1
	Met partner en kinderen	53:09	53:07	40,7	42,1**
Opleiding	Geen opleiding of Lager SO	40:44	40:24	33,3	36,0**
	Hoger Secundair Onderwijs	47:54	46:32	37,9	38,3
	Hoger Onderwijs	49:25	49:21	40,0	40,8
Arbeidsmarktpositie	Studerend, schoolgaand	39:10	33:21**	35,1	36,3
	Deeltijds werkend	52:02	51:10	39,7	41,2
	Voltijds werkend	54:19	54:39	40,1	40,7
	Huishouden	43:40	39:06**	35,2	35,8
	Werkloos, arbeidsongeschikt	32:17	32:15	34,0	34,6
	Gepensioneerd	27:58	28:50	28,4	32,7***

Statistische significantie van het verschil in totale werklast en subjectieve tijdsdruk tussen 1999 en 2004 naar achtergrondkenmerken: * p<,05; ** p<,01; *** p<,001.

Uit tabel 6 blijkt dat de subjectieve tijdsdruk anno 2004 bij iedereen is toegenomen of tenminste status quo is gebleven in vergelijking met 1999 en dit ondanks het feit dat de totale werklast in vele gevallen is afgenomen of min of meer gelijk is gebleven. We meten de tijdsdruk door te vragen in welke mate men akkoord is met 14 items, zoals 'er wordt teveel van mij

verwacht', 'ik raak nooit bijgewerkt', 'ik moet meer doen dan ik wil doen', 'ik moet in mijn vrije tijd te vaak rekening houden met anderen' en 'teveel van mijn vrijetijdsactiviteiten zijn versnipperd'. De schaal die we op basis van deze items construeren levert een score op van 0 tot 100⁶. Bepaalde categorieën hebben duidelijk meer tijdsdruk dan anderen. Vrouwen hebben meer last van tijdsdruk dan mannen, al nam het gevoel van tijdsdruk voor beide geslachten toe tussen 1999 en 2004. Naar leeftijd zijn het vooral de 24 tot 42 jarigen (40,5) die gebukt gaan onder een hogere tijdsdruk dan de andere leeftijdsgroepen. Respondenten met een partner en inwonende kinderen (42,1) kennen het hoogste druktegevoel. Ook bij de éénoudergezinnen (40,9) ligt de tijdsdruk hoog. Ook hoger opgeleiden (40,8) en voltijds (40,7) en deeltijds (41,2) werkenden kennen een hogere tijdsdruk dan gemiddeld. Uit tabel 6 blijkt dat een hoge totale werklast gepaard gaat met een hoge tijdsdruk. Vooral de combinatie van verschillende sociale rollen in verband met arbeid, het gezin en het sociale leven zorgt voor een hogere werklast en een hogere tijdsdruk.

We merken vooral een significante stijging van de tijdsdruk bij groepen die zich in 1999 niet kenmerken als categorieën met een erg hoge tijdsdruk: mannen, 43 tot 65 jarigen, respondenten met partner maar zonder kinderen, lager opgeleiden en gepensioneerden. Vooral bij gepensioneerden is de stijging van tijdsdruk opmerkelijk. Hun totale werklast is licht gestegen maar erg laag in vergelijking met de anderen. Het ervaren van tijdsdruk is bijgevolg niet enkel het resultaat van arbeid, huishoudelijk werk en kinderopvoeding- en zorg maar ook ondermeer van ervaren drukte in de vrije tijd. De schaal van subjectieve tijdsdruk peilt daar ook naar. Respondenten met veel verschillende vrijetijdsactiviteiten hebben vaak ook een grotere kans om tijdsdruk te ervaren. Bovendien is tijdsdruk mogelijk ook een gevolg een algemeen sociaal discours. Druk zijn is sociaal wenselijk in onze hedendaagse samenleving.

6 Vrije tijd en sociale participatie: toename nieuwe media

De tijd besteed aan sociale participatie is zowel bij mannen (+ 1u40') als bij vrouwen (+40') sterk toegenomen. De stijging doet zich grotendeels voor bij 'sociale contacten' en is bij mannen vooral toe te schrijven aan het opnemen van 'communiceren via computer' als sociale activiteit in 2004. Deze activiteit neemt bij mannen 1u03' en bij vrouwen 27' in beslag⁷. Ook zonder

⁶ Voor meer informatie over de tijdsdrukschaal verwijzen we naar 'Vlaanderen de klok rond - 2004: enkele resultaten van het Vlaamse tijdsbudgetonderzoek (TOR'04) (Glorieux, Minnen & Vandeweyer, 2005).

⁷ De activiteitenlijst van 2004 werd geactualiseerd met een aantal nieuwe activiteiten. 'Communiceren via computer' was als activiteit niet aanwezig in TOR'99. Activiteiten met computer werden in 1999 omschreven als 'met de computer bezig zijn' of 'internet gebruiken'. Deze laatste activiteiten bevinden zich onder 'nieuwe media'. Een deel van de sociale contacten van 1999 bevindt zich bijgevolg onder 'nieuwe media'.

deze activiteit zijn de sociale contacten echter gestegen met 15'. De stijging van de tijd besteed aan sociale contacten staat in schril contrast met het algemene discours over individualisering en vereenzaming. Het is overigens opvallend dat de communicatie via ICT niet ten koste gaat van de face-to-face contacten en de participatie aan het verenigingsleven.

TABEL 7: TIJD BESTEED AAN SOCIALE PARTICIPATIE EN VRIJE TIJD NAAR GESLACHT, VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, 18 TOT 75 JARIGEN, DUUR PER RESPONDENT VOOR TOTALE WEEK

	TOR'99			TOR'04		
	Man (N=672)	Vrouw (N=658)	Totaal (N=1330)	Man (N=890)	Vrouw (N=878)	Totaal (N=1768)
Sociale participatie	8:32	9:40	9:05	10:12***	10:21	10:16***
Verenigingsleven	1:37	1:15	1:26	1:56	1:15	1:36
Sociale contacten	6:51	8:17	7:34	8:10***	8:59*	8:34***
Verz. & hulp gezin	0:03	0:07	0:05	0:05	0:05	0:05
Vrije tijd	30:17	23:24	26:53	30:11	24:34*	27:24
Hobby en spel	1:57	1:22	1:39	1:53	1:33	1:43
Sport	1:11	0:24	0:48	1:22	0:35*	0:59
Recreatie	3:11	2:18	2:45	2:58	3:00***	2:59
Uitgaan	3:42	2:08	2:56	3:33	2:19	2:56
Cultuur & vermaak	1:08	0:53	1:01	1:11	1:10*	1:11
Tv & video	14:33	13:19	13:57	14:51	13:00	13:56
Muziek beluisteren	0:45	0:27	0:36	0:26*	0:11***	0:19***
Lezen	2:41	2:03	2:22	2:12*	2:08	2:10
Nieuwe media	1:04	0:25	0:45	1:41**	0:32	1:07**

Statistische significantie van het verschil in vrije tijd en sociale participatie tussen 1999 en 2004 bij mannen onderling, vrouwen onderling en de totale bevolking: * p<,05; ** p<,01; *** p<,001.

Mannen hebben niet meer vrije tijd in 2004 dan in 1999. Aan de meeste vrijetijdsactiviteiten wordt minder tijd besteed (waarvan muziek beluisteren en lezen significant gedaald zijn), met uitzondering van sporten, TV- en video-kijken en nieuwe media die in tijd toenemen. De vrije tijd van vrouwen is gestegen met 1u10' en wordt verdeeld over alle vrijetijdsactiviteiten, met uitzondering van televisiekijken en muziek beluisteren die minder tijd in beslag nemen.

7 Verplaatsingen

De Vlaamse bevolking tussen 18 en 75 is gemiddeld 16 minuten langer onderweg dan vijf jaar geleden. Enkel bij vrouwen is de toename significant. Zij verplaatsen zich 38 minuten langer dan in 1999. Deze stijging is niet enkel toe te schrijven aan de hogere arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en het daarmee samenhangende woon-werk verkeer, ook andere verplaatsingen nemen toe. Mannen verplaatsen zich nog steeds langer dan vrouwen, maar het verschil neemt ook hier af.

In 1999 waren de 24 tot 42 jarigen (de zogenaamde 'drukke leeftijd') de meest mobiele groep. In 2004 voeren de jongeren (18 tot 23 jaar) een inhaalbeweging uit, hun verplaatsingstijd neemt toe van 7u57' naar 9u08'. Dit blijkt ook wanneer we de gezinssituatie en arbeidsmarktpositie in beschouwing nemen. Vlamingen die (nog) inwonend zijn bij hun ouders of nog studeren vertonen een sterke toename van de verplaatsingen. Zowel voor 1999 als voor 2004 geldt dat de verplaatsingstijd toeneemt met het scholingsniveau. Huisvrouwen/mannen zijn daarentegen minder mobiel dan in 1999.

TABEL 8: TIJD BESTEED AAN VERPLAATSINGEN NAAR ACHTERGRONDKENMERKEN, VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, 18 TOT 75 JARIGEN, DUUR PER RESPONDENT VOOR TOTALE WEEK

		TOR'99 (N=1330)	TOR'04 (N=1768)
Geslacht	Mannen	7:37	7:33
	Vrouwen	6:28	7:06*
Leeftijd	18 tot 23 jaar	7:57	9:08*
	24 tot 42 jaar	8:07	8:12
	43 tot 65 jaar	6:29	7:00
	66 tot 75 jaar	4:36	4:01
Gezinssituatie	Inwonend bij ouders	7:33	9:34***
	Alleenwonend	6:27	6:26
	Eénoudergezin	6:34	7:08
	Met partner zonder kinderen	6:24	6:17
	Met partner en kinderen	7:26	7:36
Opleiding	Geen opleiding of Lager SO	5:36	5:58**
	Hoger Secundair Onderwijs	7:22	7:34
	Hoger Onderwijs	8:44	9:12
Arbeidsmarktpositie	Studerend, schoolgaand	7:43	9:55
	Deeltijds werkend	7:54	8:51
	Voltijds werkend	8:06	8:07
	Huishouden	5:29	4:17*
	Werkloos, arbeidsongeschikt	6:01	5:43
	Gepensioneerd	4:44	5:23

Statistische significantie van het verschil in verplaatsingen tussen 1999 en 2004 naar achtergrondkenmerken. * p<,05; p<,01; *** p<,001.

8 Actief ouder worden?

Alles wijst erop dat 56 tot 65 jarigen hun tijd actiever doorbrengen dan vijf jaar geleden. Waar in 1999 slechts 23% van deze leeftijdsgroep betaalde arbeid verrichtte, is dit in 2004 gestegen tot 31%. Deze groep met overwegend jong gepensioneerden spendeert minder tijd aan huishoudelijk werk, rust minder en heeft minder vrije tijd dan in 1999. De daling van de vrije tijd is vooral te wijten aan een significante afname van het televisiekijken (-2u07'). Er wordt daarentegen meer tijd besteed aan sport,

recreatie, uitgaan en nieuwe media en sociale participatie. De 56 tot 65 jarigen verplaatsen zich bovendien 1u26' langer dan in 1999.

Voor de 66 tot 75 jarigen is het plaatje minder duidelijk. Enerzijds zijn zij zeer actief. Betaalde arbeid wordt in deze leeftijdsgroep vervangen door huishoudelijke en zorgactiviteiten. De tijd besteed aan huishoudelijk werk en kinderopvang is zelfs gestegen ten opzichte van 1999. Er wordt bovendien maar liefst 3 uur minder geslapen en gerust dan vijf jaar geleden, wat zich vertaalt in een stijging van de vrije tijd. Deze vrije tijd wordt echter niet helemaal actief ingevuld. Hoewel sporten met 26' minuten is gestegen, is ook het televisiekijken met 2u40' gestegen. De 66 tot 75 jarigen verplaatsen zich bovendien 35' minder lang en hebben 36' minder sociale contacten dan vijf jaar geleden.

TABEL 9: TIJD BESTEED AAN PRIMAIRE ACTIVITEITEN (+ VERDERE OPDELING VOOR SOCIALE PARTICIPATIE EN VRIJE TIJD) VOOR 56 TOT 65 JARIGEN EN 66 TOT 75 JARIGEN, VERGELIJKING TOR'99 EN TOR'04, DUUR PER RESPONDENT VOOR TOTALE WEEK

	TOR'99		TOR'04	
	56-65 jaar	66-75 jaar	56-65 jaar	66-75 jaar
	(N=185)	(N=161)	(N=267)	(N=207)
Werk	6:41	0:38	8:09	0:45
Huishoudelijk werk	27:19	25:02	25:12	26:53
Kinderzorg & opvoeding	1:56	0:48	1:52	1:17
Pers. verzorging, eten & drinken	16:39	18:45	17:08	18:28
Slapen, rusten, vrijen	62:40	68:15	62:29	65:18*
Opleiding	0:42	0:27	0:59	0:29
Sociale participatie	10:48	11:22	11:20	10:55
Verenigingsleven	2:25	2:18	2:08	2:24
Sociale contacten	8:16	8:57	9:06	8:21
Verzorging/hulp gezinsleden	0:06	0:06	0:05	0:08
Vrije tijd	33:54	35:25	32:43	37:46
Hobby en spel	2:29	2:43	2:06	2:26
Sport	0:27	0:30	0:35	0:56
Recreatie	3:58	3:50	4:30	3:42
Uitgaan	1:55	2:12	2:39*	1:36
Cultuur en vermaak	1:04	0:43	1:09	0:59
TV & video	19:19	20:31	17:12**	23:11*
Muziek beluisteren	0:38	0:46	0:26	0:40
Lezen	3:37	3:51	3:10	3:51
Nieuwe media	0:23	0:13	0:51	0:22
Wachten	0:04	0:05	0:06	0:03
Verplaatsingen	4:54	4:36	6:21*	4:01
Rest	2:17	2:33	1:35**	1:59

Statistische significantie van het verschil in hoofdactiviteiten tussen 1999 en 2004 resp. bij 56 tot 65 jarigen en bij 66 tot 75 jarigen: * p<,05; ** p<,01; *** p<,001.

9 Besluit

Alhoewel de traditionele arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen stand houdt, blijkt het tijdsbestedingspatroon van mannen en vrouwen toch naar elkaar toe te groeien tussen 1999 en 2004. De arbeidsmarktparticipatie van vrouwen blijft stijgen (weliswaar door de toename van deeltijds werk) en de tijd besteed aan huishoudelijk werk daalt. Mannen presteren iets minder loonarbeid (vooral omdat ze met minder werken) en doen meer huishoudelijk werk. Alhoewel mannen nog altijd veel meer vrijetijd hebben dan vrouwen is er ook op dit vlak toenadering: we zien een voorzichtige stijging van de vrijetijd bij vrouwen.

De arbeidsmarktparticipatie van vrouwen stijgt in alle leeftijdsgroepen, bij mannen is er met uitzondering van de lichte stijging bij de 55-plussers een daling van de arbeidsmarktparticipatie. De werkende mannen presteren echter meer uren in 2004 dan in 1999. Het lijkt er sterk op dat vooral de meeste actieve categorieën uit de bevolking zich op de arbeidsmarkt handhaven: zij die leven met partner en kinderen en de hoger opgeleiden in de leeftijdsklasse 26 tot 45 jaar.

Ondanks het feit dat de arbeidslast van verschillende bevolkingsgroepen daalt, is er een algemene stijging van het subjectieve gevoel van tijdsdruk. De stijging is het grootst bij die groepen met de minste arbeidslast: 43-plussers, zij die leven met partner zonder kinderen, lager opgeleiden en gepensioneerden. Toch blijven ook in 2004 die groepen met de meeste werklast het meest last hebben van tijdsdruk: de leeftijdsgroep tussen 24 en 42 jaar, alleenstaande ouders, koppels met kinderen, hoger opgeleiden en de werkende bevolking in het algemeen.

Zowel bij mannen als bij vrouwen vinden we een opvallende stijging van de sociale participatie tussen 1999 en 2004. Deze stijging is vooral een gevolg van de toename van de tijd besteed aan 'sociale contacten'. Bij mannen is vooral het communiceren met de computer toegenomen. Deze vorm van communicatie gaat echter niet ten koste van de gewone sociale contacten. De vrijetijd van mannen is niet gestegen, ze zitten wel nog meer voor de televisie dan in 1999. Ze lezen ook minder en besteden meer tijd aan nieuwe media. Vrouwen kijken minder televisie terwijl hun vrijetijd wel aanzienlijk toeneemt. Ze besteden die toegenomen vrijetijd o.a. meer aan recreatie en cultuur & vermaak.

Vlamigen verplaatsen zich meer in 2004 dan in 1999. Vooral vrouwen, jongeren en (jong) gepensioneerden zijn meer onderweg. Huisvrouwen en 66-plussers zijn minder mobiel geworden.

De groep van 56 tot 65 jarigen is actiever geworden tussen 1999 en 2004. Ze verrichten meer betaalde arbeid, verplaatsen zich veel meer, ze doen minder huishoudelijk werk, rusten minder en hebben minder vrije tijd. Dat laatste is vooral een gevolg van het minder televisie kijken, in hun vrijetijd zijn ze echter actiever bezig met sport, recreatie, uitgaan, nieuwe media en sociale

participatie. De 65-plussers daarentegen zitten meer voor de televisie, doen minder aan sociale participatie en verplaatsen zich minder dan in 1999.

Referenties

Glorieux, I., S. Koelet & M. Moens (2000)

Technisch verslag bij de tijdsbudgetenquête TOR'99. Veldwerk en responsanalyse. Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.

Glorieux, I., S. Koelet & M. Moens (2001)

Vlaanderen in 10.080 minuten: een tijdsbudgetonderzoek. In: J. Lemaître & H. Vangeel (red.), Vlaanderen gepeild! Brussel, Administratie Planning en Statistiek.

Glorieux, I., S. Koelet, M. Moens & K. Coppens (2001)

Tijdsbesteding in Vlaanderen 1988-1999 (tabellenboekje). Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.

Glorieux, I., J. Minnen, & J. Vandeweyer (2005a)

Technisch verslag bij de tijdsbudgetenquête TOR'04. Veldwerk en responsanalyse. Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB (verschijnt binnenkort).

Glorieux, I., J. Minnen, & J. Vandeweyer (2005b)

Tijdsbesteding in Vlaanderen: veranderingen in tijdsbesteding tussen 1999 en 2004 (tabellenboekje). Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.

Glorieux, I., J. Minnen, & J. Vandeweyer (2005c)

De tijd staat niet stil. Veranderingen in de tijdsbesteding van Vlamingen tussen 1999 en 2004. Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.